

DİVAN ŞİİRİNDE TÜRK TİPİ SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARI

Bekir ÇINAR*

Özet: Divan şiirinde Türk tipi, genellikle cesur, yiğit ve savaşçı bir kimlikle özdeşleştirilmiştir. Şiirlerde, Türk erkeği, çoğunlukla savaş meydanında cesur bir asker ya da ideal bir hükümdar olarak tasvir edilir. Türklerin cesareti, fedakârlığı ve aşk konusundaki sadakatleri ön planda tutularak, Türklerin fiziksel güzelliklerine dair övgüler, zaman zaman da ağır yergiler yapılmıştır. Bu çalışmada genel anlamda bir Türk tipi değil, sevgilide güzellik unsuru olarak Türk tipi sevgilinin özellikleri ele alınmıştır.

Türk tipi sevgili, özellikle Arap ve İran şiirinde, güzellik ve savaşçı kimliğiyle öne çıkan bir figürdür. Arap ve İran şairleri, Türk sevgiliyi ideal fizik güzelliğin timsali olarak görmüşlerdir. Bu sevgili, hafif çekik ve manalı gözleri, uzun saçları, savaş aletleriyle özdeşleştirilen bakışları ile divan şiirinde de aynı motiflerle işlenmiştir.

Türk kelimesi bazen güzellik ve zarafet bazen de sevgilinin acımasızlığı ile özdeşleştirilir. Bazı şairler Türk kelimesini sevgilinin acımasızlığı, zalimliği ya da çekiciliği için kullanmışlardır. Bu durum, özellikle Türk kelimesinin yabancı, uzak, ulaşılmaz anlamında kullanıldığı şiirlerde görülür. Sevgiliyi Türk olarak adlandırmak, onun çekici ama zalim, nazlı ama etkileyici olduğunu ifade eden mecazi bir kullanımdır. Bu kullanım, Divan şiirinin genel soyutlama ve idealize etme geleneğiyle uyumludur. Şairler, Türklerin savaşçı, cesur ve fedakâr yönlerini ön plana çıkarmış, aynı zamanda sevgiliyi de ulaşılmaz bir güzellik sembolü olarak işlemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Türk, Sevgilide Güzellik Unsurları, Divan Şiiri

Elements Of Beauty Of The Turkish Type Lover In Divan Poetry

Summary: In Divan poetry, the Turkish type is generally identified with a brave, valiant and warrior identity. In poetry, the Turkish man is often depicted as a brave soldier on the battlefield or as an ideal ruler. The courage, sacrifice and loyalty of the Turks in love are emphasized, and the physical beauty of the Turks is praised and sometimes heavily criticized. In this study, the characteristics of the Turkish-type lover as an element of beauty in the lover are discussed, rather than a Turkish type in general.

The Turkish-type lover is a figure who stands out with her beauty and warrior identity, especially in Arabic and Persian poetry. Arab and Persian poets saw the Turkish lover as the epitome of ideal physical beauty. This lover, with her slightly slanted and meaningful eyes, long hair, and gaze identified with instruments of war, is also treated with the same motifs in divan poetry.

The word Turkish is sometimes associated with beauty and elegance and sometimes with the cruelty of the lover. Some poets have used the word Turkish for the cruelty, cruelty or attractiveness of the lover. This is especially the case in poems where the word Turkish is used in the sense of foreign, distant, unattainable. Calling the lover a Turk is a metaphorical use that expresses that he is attractive but cruel, coy but charming. This usage is in line with the general tradition of abstraction and idealization in Divan poetry. The poets emphasized the warrior, brave and sacrificial aspects of the Turks, and at the same time, they treated the lover as an unattainable symbol of beauty.

Keywords: Classical Turkish Literature, Turkish, Elements Of Beauty In The Beloved, Divan Poetry

Giriş

Divan edebiyatı, 13. yüzyılın sonlarından başlayıp 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar varlığını sürdürmüş, “estetik esaslarını İslami kültürden alarak başlangıçta daha çok Fars edebiyatının etkisi altında kalmış” (Akün 1994/IX: 389) olmakla birlikte yerli unsurları ve sosyal hayatın unsurlarını da barındıran bir edebiyattır. Divan şiirinde “Türk” kavramı üzerine bazı çalışmalar yapılmıştır. Klasik Türk şiirinde millet ismi olarak kullanıldığı gibi, sevgili için de kullanılan Türk kelimesi, kaynaklarda “miğfer, terk edilmiş, olgunluk çağı, deniz kıyısında oturan adam” (Günay 2010: 21) gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca, İslam Ansiklopedisi’nde “güç, kuvvet” manasına geldiği belirtilmektedir (Taşağıl, 2012: IX/467).

Ancak biz bu çalışmada, çeşitli yüzyıllarda yaşamış bazı divan şairlerinin sevgilide güzellik unsurları olarak Türk tipini nasıl algıladıklarını ve şiirlerinde nasıl işlediklerini farklı örneklerle ele alıp, Türk tipi sevgilinin fiziksel ve karakteristik özellikleri ile şiirdeki yansımalarını inceleyeceğiz. Divan şiirinde sevgili, fiziki ve ahlaki özellikleri bakımından her zaman idealize edilmiştir. Bu idealize edilmiş sevgili tipi, farklı kültürel ve edebî etkilerle

* Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Niğde/ TÜRKİYE. E-mail: bcinar67@gmail.com

şekillenmiş olup, özellikle İran ve Arap şiirinde önemli bir yer tutan Türk sevgili tipi, divan şiirinde de yaygın bir şekilde işlenmiştir.

1. Standart Türk Tipinin Fizikî ve Karakteristik Özellikler

Divan şiirinde Türk tipi, *genellikle cesur, yiğit ve savaşçı* bir kimlikle özdeşleştirilmiştir. Şiirlerde, Türk erkeği, çoğunlukla savaş meydanında cesur bir asker ya da ideal bir hükümdar olarak tasvir edilir. Türklerin *cesareti, fedakârlığı ve aşk konusundaki sadakatleri* ön planda tutularak, Türklerin fiziksel güzelliklerine dair övgüler, zaman zaman da ağır yergiler yapılmıştır. Biz bu çalışmada genel anlamda bir Türk tipini değil, sevgilide güzellik unsuru olarak Türk tipi sevgilinin özelliklerini ele alacağız.

Ömer Faruk Akün Türk tipi sevgilinin Arap ve İran şairlerinden divan edebiyatına geçişini şöyle açıklamaktadır:

“Arap ve İran şairlerinin, insanda ideal fizik güzelliğin timsali olarak terennüm ettikleri Türk tipinin cemel vasfı yanında bir bakıma celâl tarafları olan savaşçı hüviyetiyle ilgili ok, yay, kılıç, hançer, kemend gibi unsurlar, Türk güzellerinin şahsiyetinde teşekkül eden yeni sevgili ve güzel imajının bir başka özelliğini teşkil etmiştir. İran şairlerinin, kadın olsun erkek olsun, genç güzel insan için kullandıkları Türk sözünde “*mahbûb*” ile “*mâşuk*”un bir ve aynı olduğu güzel ve sevgili imajındaki vurucu ve çarpıcı vasıfla ilgili olarak savaş aletleri etrafındaki terminoloji işte bu imajın menşesindeki savaşçı Türk gulâmlarından gelmektedir. Divan edebiyatında görülen, gözleri, kirpikleri, kaşları ve saçları birer savaş aleti gibi cana işleyen sevgili imajı özellikle İran edebiyatındaki bu prototipten gelmekle kalmamış, divan şairleri Türk sözünü de aynı muhteva ile kullanmışlardır.” (Akün 1994/IX: 418):

Türk-çeşmin tırkeşinden cânı kim kurtara kim

Ne kadar kim gözlesem tîr-i kazâ eksik değil” (Ahmed Paşa Divanı, G. 176)

Gerekse nîk ü ger bed âşıkım ol Türk-i mağrûra

Ne söyler zâhîde hâsıl ne yahşî ne yamanımdan” (Nedîm Divanı, G. 108)

Kılıcı kanlı eli kanlı dili kanlı güzel

Deşt-i âşûba aşîret begi Türkmenli güzel (Şeyh Galip Divanı G. 202)

Cüyüş-i Türk-i hüsnün cây idelden milk-i uşşâkı

Meta ‘-ı zühîd ü dîn ü akl u dil hep gâret olmuştur (Fehîm-i Kadîm Divanı G. 77)

Nev’î aşağıdaki beyitte, Türk güzelinin kaşlarını yaya, kirpiklerini oka ve şuh bakışını ise Tatar’a teşbih edilmiştir:

O Türk-çeşm-i kemankeş o nâveg-i müjgân

O ebruvân-ı mukavves o gamze-i Tatar (Nev’î Divanı)

Akün’e (1994/IX:414), Divan edebiyatındaki aşk bir bakıma Endülüs yoluyla Avrupa’ya geçen şövalye aşkı, Amour Courtois’e benzer. Farklı tarafı aşkın tek taraflı olmasıdır. Âşık, ele geçiremeyeceği sevgilinin hayali ile yetinir.

“Divan şiirinde gelenek, ideal sevgili tipini o kadar teferruatlı belirlemiştir ki âşığın bunlar dışında ilave edeceği bir husus kalmamıştır. O kadar geniş bir coğrafyada bütün şairler, hep aynı fizik özellikleri taşıyan bir sevgiliden bahsederler. Bunları en yaygın olanları şunlardır: Mesela yüzün aya ve güneşe teşbih edildiği durumlarda saçlar geceyi, kaşlar hilâli, dişler yıldızları temsil eder. Sevgili hükümdar olarak takdim edilmişse bu sefer de bütün güzellik unsurları bu çerçeveye intibak eder ve hükümrânlık vasıtaları hâline gelir. Yüz yazıya teşbih edilirse, ayva tüyleriyle birlikte âşığın katlini âmir bir fermanıdır. Kaş bu fermanın tuğrası, dudak mührü, makamındadır. Sevgili güzelliğiyle gül bahçesini temsil ettiğinde çehredeki güzellik unsurları çeşitli çiçeklere dönüşür. Saçın sünbül, yanağın gül veya lâle, gözün nergis olması gibi. Sevgili bir cellat rolünü üstlendiğinde saç tuzak, kaşlar yay, kirpikler ok, gamze ve bakışlar ise hançer ve mızrak hâline dönüşür. Sevgili, güzelliğiyle cennet, âşıklar tarafından tavaf edilmesiyle Kâ’be, kendisine perestij edilmesiyle puttur.” (Okuyucu 2011: 211-212)

Muhibbî Divanında geçen aşağıdaki beyitte, Türk veya Moğol kelimeleri yağmayla ilişkilendirilmiş, Türk ve Moğol'un yağmada mahir oldukları şöyle belirtilmiştir:

Yâ Türk ya Mogoldur yağma içinde mâhir

Kâfir mi çeşm ya mest-i gâret-girân-ı iman (Muhibbî Divanı, G. 2119)

“Divan şiirinde standart sevgili tipi, genellikle *erişilmez, cefakâr ve zalim* bir figür olarak betimlenir. Sevgilinin güzelliği, “*büt*” (*put*), “*cennet hûrisi*” ve “*afet-i devran*” gibi ifadelerle övülürken, ona ulaşmanın zorluğu ve aşka karşı kayıtsız tavrı, aşkın ıstırap veren yönünü pekiştirir. Sevgili, ideal fiziksel özelliklere sahip olup, *uzun boylu, ince belli, koyu renk saçlı, gül yanaklı, hançer gibi keskin bakışlı* olarak tanımlanır.” (Akün (1994 / IX: 417-418).

Divan şiirinde sevgiliye ait, *kaş, göz ve saç* gibi güzellik unsurları çok sık işlenmiştir. Bununla birlikte, Türk kadını ise, Divan şiirinde genellikle *nazik, alımlı ve ulaşılmaz* sevgili olarak idealize edilmiştir.

1. Türk Tipi Sevgili ve Fiziksel Özellikleri

Türk tipi sevgili, özellikle Arap ve İran şiirinde, güzellik ve savaşçı kimliğiyle öne çıkan bir figürdür. Arap ve İran şairleri, Türk sevgiliyi “ideal fizik güzelliğin timsali” olarak görmüşlerdir. Bu sevgili, hafif çekik ve manalı gözleri, uzun saçları, savaş aletleriyle özdeşleştirilen bakışları ile divan şiirinde de aynı motiflerle betimlenmiştir (Akün, 1994/IX: 416-418). İlk olarak Abbasîler döneminde, 9. yüzyıl ortalarından itibaren güzele, sevgiliye ad olarak edebiyatta kullanılmaya başlanan “Türk” adı, Türklerin savaşçı olması ve sevgilinin de bir savaşçı gibi âşığı çaresiz bırakmasından dolayı zamanla savaşçı Türk güzele döner (Bıçak 2023: 660). Sevgilinin kaleye benzetildiği durumlarda, erkek onun fetheder. Bu durumda âşık hem fetheden hem fethedilendir. (Okuyucu 2011: 2015).

Türk sevgilinin gözleri, kirpikleri ve kaşları sıklıkla birer savaş aracı olarak tasvir edilir; kaşlar yay, kirpikler ok, gözler ise hançer gibi cana işleyici unsurlar olarak betimlenir. Bu imgelerin kaynağı, Orta Asya’dan gelen savaşçı Türk gulamlarının fiziksel özelliklerine duyulan hayranlığa dayanır. Abbasîler döneminde askeri ve saray çevrelerinde büyük saygı gören Türk gulamları, şiirdeki sevgili imajının temel taşlarından birini oluşturmuştur (Akün (1994/IX: 417-418). Arap ve Fars şairlerine Türk güzellerinin en fazla *çekik gözleri* tesir etmiş ve bu gözler çeşitli silahlara benzetilmiştir. Bu sevgilinin bir özelliği de güzel, mütekebbir ve cefacı oluşudur. Böylece güzel, sevgili ve Türk kelimeleri aynı anlamda kullanılmaya başlanmıştır (Okuyucu 2011: 216). Türk tipi sevgiliye ait bazı güzellik unsurları şunlardır:

Kaşlar

Sevgilinin kaşları, genellikle yay şeklinde, kara ve kavislidir. Bu kaşlar, bazen ok gibi delici bir etkiye sahip olarak betimlenir, sevgilinin kaşının altında şairin boyun eğdiği bir büyüleyici güzellik bulunur.

Sevgilinin kaşı yay, kirpiği oka benzediği için Bâkî de sevgilinin kanlı, kan dökücü gözlerini ok ve kemanı elinde iki Türkmen’e benzetir: (Bıçak 2023: 641-663).

Hûnî göz ile ol müje vü ebruvânı gör

Tîr ü kemân elinde iki Türkmânı gör (Bâkî Divanı, G. 77)

Gözler

Sevgilinin gözleri, ok gibi keskin, kara veya badem şeklinde tasvir edilir. Bu gözler hem güzelliği hem de sevgilinin ulaşılmazlığını sembolize eder. Ayrıca *katil gözler* ya da *cellat gözler* gibi benzetmelerle sevgilinin bakışlarının karşısındakini adeta öldürebilecek güçte olduğu ifade edilir.

Türk güzelin hafif çekik gözlü ve bu yönüyle diğerlerinden farklı olması dolayısıyla şairlerce sıkça ele alınır. Bu hafif göz çekikliğinin getirdiği kısık bakışlar sevgiliye şuh, yarı baygın, çekici, can alıcı bir hava katar; fakat sevgili, âşığa yüz vermeme ve fitne çıkarma eğiliminde olduğu için âşık da bu yaman avcı karşısında çaresiz kalmaktadır. Şair, Türk güzelinin fitne çıkarıp cana kast eden gözlerine vurgu yapar: (Bıçak 2023: 641-663):

Ol Türkî güzel aldı cânımı

Câdû göz ile dökdi kanımı (Kadı Burhaneddin Divanı, G. 566)

Gönül ülkesine sefer yapan Hıta Türk'ünden kastedilen sevgilidir. Hafif çekik ve kısık gözlü Türk sevgili, bir bakışıyla âşığın gönlünü yağma eder. Bu ifadedeki amaç sevgilinin güzelliğini yücelterek, âşığın bu güzellik karşısındaki çaresizliğini vurgulamaktır (Bıçak 2023: 641-663):

Aşağıdaki beyitlerde, Hıta Türk'ü, Tatar ve genel anlamda Türk'ün yağmacılığı, ülkeler fethetmesi ile sevgilinin gönül mülkünü harap etmesi ve gönül ülkesini fethetmek için seferler yapılması ilişkilendirilmiştir.

Gör ol Türk-i Hıtâyî nûş kılmış câm-ı sahbâyı

Salar dil milketine türktâz-ı katl ü yağmâyı (Avnî Divanı, G.71)

Ebed ma'bûd olmaz mülk-i dil âh

Gözi Tatar-veş yağmacumuzdur (Muhibbî Divanı, G.827)

İrür âşıklarun katline fetvâ

O Türkün çeşmi Tâtâr hâna benzer (Muhibbî Divanı, G.684)

Cânlar alur gözlerün göz göre bî-pervâ satar

Benzer ol Tatar kim kâlâ idüp yagma satar (Hayâlî Bey Divanı, G.127)

Çeşm-i mestünden hezârân fitne saldun gönlüme

Türk-i yağmacı kimi bi'llâh yüküş kan eyledün (Hatâyî Divanı, G. 204)

Kanûnî Süleymân (Muhibbî) da aşağıdaki beyitte, yarı sarhoş Türk sevgiliye seslenerek, hem bu bakıştan hem de onun azarlamalarından gönlünün perişan olduğunu şöyle belirtiyor:

Ey Türk-i nim-mest bu cânım harâbdur

Yakdun hazîn gönlümi bu ne itâbdur (Muhibbî Divanı, G.1039)

2. Davranışsal ve Karakteristik Özellikler

Türk tipi sevgili, sadece fiziksel özellikleriyle değil, aynı zamanda davranış ve karakter özellikleriyle de idealize edilmiştir:

Fitne çıkaran/kıyamet koparan: Türk tipi sevgili, genellikle son derece nazlı ve şairin aşkına karşılık vermeyen bir özelliğe sahiptir. Âşığa tegafül gösteren sevgili, ağıyara rağbet eder. Sevgilinin bu davranışı kargaşaya ve kıyamete sebep olur. Şair, sevgilinin nazına katlanmayı bir aşk borcu olarak görür ve bu nazın, aşkı daha değerli kıldığına inanır.

Aşağıdaki beyitte şiar, kıyamet koparan sevgilinin gözünü sarhoşluktan ne yaptığını bilmeyen Türk'e benzetir: (Bıçak 2023: 641-663):

Gözün fitneyile kopardı kıyâmet

Çü Türk esrük oldu ne kılsa revâdur (Kadı Burhaneddin Divanı, G. 437)

Gamze/şuh bakış

Türk ve Türkmen tipi, genellikle beyaz ve güzel mukabili olarak tasavvur edilir ve daima sarhoştur. Böyle olunca kavga çıkarır ve kan döker, cesurdur, bütün Türkmenler hançer kullanır, okuna zırh mani olmaz (Çavuşoğlu, 1971: 68):

“Bütün Türkler (veya Türkmenler) hançer ve kılıç taşır. Bu yüzden Göz Türk'e, gamze de kılıca ve hançere teşbih edilmiştir. Aşağıdaki beyitte göz hasta ve dermansız olarak tasavvur edilmekte ve bu hâliyle de sarhoşluktan dermanı tükenmiş, hastalanmış Türkmen'e benzetilmektedir. Sarhoş Türkmen, kavga çıkarır ve kan döker. Böylece gözün sarhoş, hasta, kan dökücü vasıfları bir arada ifade edilmiştir. Tatar ülkesinde misk çok olur. Bundan hareketle âşık sevgilinin gözüne can verip miske benzettiği zülfü almıştır veya sevgilin kan dökücü gözü tatlı dudağının tesiriyle coşar, bu vesileyle şarap içip sarhoş olan Tatar'a teşbih olur.”:

Edindi gamzeden ol çeşme-i nâ-tüvân hançer

Ki resmdir takınır cümle Türkman hançer (Necâtî Bey Divanı, (Çavuşoğlu 1971:127).

Nedim, bir şiirinde, sevgilin gözlerini ve bakışını güzellik ülkesi baştan ayağa kâfiristan eyleyen bir yağmacı olarak nitelemektedir.

Türk-tâz-ı çeşm-i pür-kârın mıdır zâlim senin

Böyle mülk-i hüsnü yek-ser kâfiristân eyleyen (Nedim Divanı, G. 105)

Acımasız ve cellat: Sevgilinin bakışları ve davranışları acımasız olabilir. Onun acımasızlığı, aşkın çekilen çilesiyle özdeşleştirilir. Şair, sevgilinin bu acımasız tavrından şikâyet eder, ama aynı zamanda sevgilinin merhametsizliğine boyun eğmenin aşkın bir gereği olduğunu düşünür.

Ey serv-i nâz gamzeye öğretme gözlerin

Zinhâr verme mest olıcak Türkmâna tîg (Necâtî Bey Divanı, K. 13/50)

Gamzeden Mısrî kılıç vermişsin esrûk Türküne

Kan bahâsuz bunca kan itmek dilerse itmegil (Nesîmî Divanı, G. 228)

Şeyhî, aşağıdaki beyitinde, Sevgilinin Türk göz ve kaşının ok ile can yaktığını belirterek ok atan Türk'e bu yayı kim vermiştir demektedir:

Çîn saçı Türk gamzesi itdi gazâyı Rûmda

Bunca hatâ vü mekr ile ecr ü savâb içindedür (Şeyhî Divanı, G. 43; Tarlan: 2004:104)

Cevrî Divânı'nda, Moğol hükümdarı olan Cengiz, sevgilinin kirpiklerini kan dökücülüğü bakımından ele alınmış ve sevgilinin bu özelliği Cengiz'e benzetilmiştir. Yani sevgilinin Türk gözü himmet ederse, kırılmış her kirpik okunun Cengiz gibi cengaver olacağı vurgulanmıştır.

Türk-çesmün himmet itse leşker-i müjgânının

Her şikeste tîrini dünyâya bir Cengîz ider (Cevrî Divanı, G. 48)

3. Sevgili Tipinin Mistik ve Sembolik Kullanımları

Divan şiirinde Türk tipi sevgili, aynı zamanda mistik ve sembolik anlamlarla da yüklüdür. Sevgili, maddi dünyanın ötesindeki ilahi güzelliği temsil eder. Şair, bu dünyadaki sevgiliye ulaşamasa bile, onun temsil ettiği ilahi aşkı ve güzelliği arzulamaya devam eder. Sevgili, sadece dünyevi bir aşkın değil, aynı zamanda Allah'a duyulan aşkın da sembolüdür.

Türk tipi sevgilinin ulaşılamaz ve kusursuz tasviri, şairin aşkının hem dünyevi hem de ilahi boyutunu yansıtır. Sevgilinin bu idealize edilmiş yapısı, Divan şiirinde aşkın ve güzelliğin soyut bir şekilde ele alınmasını sağlar.

Sevgili, peri yüzlü bir Türk ve Allah'ın yarattığı şaşırtıcı bir varlıktır. Şair, sevgilinin cemalini gördüğü andan beri sözünün Allah'ı yüceltmek olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla beyitten, peri gibi güzel sevgiliyi gören âşığın hayrete kapılıp bu güzelliği yaratana tazimde bulunduğu anlaşılmaktadır: (Nazik, 2018:148).

Sen ey Türk-i perî dilber acâyıb sun '-ı Yezdansın,

Göreliden berlû ruhsârın sözüm Allâhu ekberdür (Hatâyî Divanı, G. 80)

Nesîmî, aşağıdaki beyitinde sevgiliyi, peri gibi bir güzele benzeterek, bu güzellik karşısında bir an bile onun gamından kurtulamadığını vurgulamaktadır:

Bu ne âdettir ey Türk-i perîzâd

Gamından olmadım bir lahza âzâd (Nesîmî Divanı, G. 37)

Seyyid Nesimî, 11 beyitlik gazeli olan ve aşağıda matla beyti verilen gazelinde, "Türk güzeli"ni yüceltmış, sevgilin gözünün ok misali âşığın gönlünü avladığı ima edilerek, "Ey Türk-i mâ-zâga'l-basar! Gönül alıcı yüze sahip aysın ve sen Şirin yüzlü Hüsrev'sin demektedir. Bu şiirde Kur'an'daki (Necm 53/17) "Göz (gördüğünden) şaşmadı ayeti iktibas edilerek Türk güzeli yüceltilmiştir (Nazik, 2018:148). İkinci beyitte ise Türk güzeli, Hz. Ali ve Hz. Muhammed ile ilişkilendirilerek tasavvufi anlam verilmiştir.

Sen mâh-rûy-ı dil-rübâ ey Türk-i mâ-zâga 'l-basar

Sen Husrev-i Şîrîn-likâ ey Türk-i mâ-zâga 'l-basar (Nesîmî Divanı, G. 150)

Sensin emîr ü pîşîvâ sensin Aliyy-i Mürtezâ

Ahmed Muhammed Mustafâ ey Türk-i mâ-zâga 'l-basar

4. Türk Tipi Sevgilinin Yerli ve Millî Unsurlarla Kullanılması

Divan şairleri, özellikle Türk kültürüne ait unsurları da eserlerinde işlemeye özen göstermişlerdir. *At, kılıç, savaş, kahramanlık* gibi Türk savaş kültürüne ait öğeler, Divan şiirinde sıkça işlenen temalar arasında yer alır. Ayrıca, *bozkır, göç ve oba hayatı* gibi unsurlar da yerli motifler olarak işlenmiştir. Bu unsurlar, özellikle klasik Arap ve Fars şiirlerinde görülmeyen, Türk toplumuna özgü özelliklerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kültürlü yapısı, divan şiirindeki karakter tiplerinin de kozmopolit bir yapıda olmasına zemin hazırlamıştır. Ancak Türk tipi, bu çok kültürlü yapı içinde kendine özgü bir yere sahiptir. Şairlerin yerli kahramanlarını ve sevgililerini idealize ederken, Osmanlı-Türk kimliği de öne çıkmıştır. Özellikle 16. yüzyıl sonrasında yerli unsurların daha belirgin hale geldiği ve *Türk tipi* 'nin daha fazla vurgulandığı gözlemlenebilir.

Ol Türk-i şûh gör niçe mestâne seyr ider

Halkı esîr kılmaga şâhâne seyr ider

(Muhibbî Divanı G. 469)

Kaş ve gamzeyle birlikte anılan "Türk" kelimesi gözlere işaret ettiği gibi, gözler ile tuğra arasında kurulan benzerlik ilişkisi de dikkate değerdir. Nitekim kaş, kirpik ve bakışlarla beraber çekik gözler, tuğrayı andırmaktadır:

Âlemi yıktı bugün kaşın ile gamzelerin

Kerem et verme begim Türkün eline tuğrâ (Necâtî Divanı, K. 2/6)

Türk tipi sevgilinin özellikleri, yerel ve kültürel unsurlarla da zenginleştirilmiştir. Sevgili, zaman zaman Osmanlı saray kültürüne ve halkın geleneklerine uygun olarak resmedilir. Türk tipi sevgilinin giyim kuşamı, tavırları ve yaşantısı, Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal ve kültürel dokusuna uyarlanmıştır. Örneğin, sevgilinin ipek giysiler giymesi, altın işlemeli kemerler takması gibi unsurlar, bu yerli özelliklerin bir yansımasıdır.

Sonuç

Divan şiirinde Türk tipi sevgili, hem fiziksel olarak güzellik idealine ulaşmış, hem de davranışlarıyla şairin aşkına karşılık vermeyen, mesafeli ve ulaşılmazdır. Bu tasvirler, Divan şiirinin estetik anlayışını ve aşkı soyutlayarak ele alış biçiminden kaynaklanmaktadır. "Türk" ifadesi bazen *güzellik ve zarafet* bazen de *sevgilinin acımasızlığı* ile özdeşleştirilir. Bazı şairler "Türk" kelimesini sevgilinin acımasızlığı, zalimliği ya da çekiciliği için kullanmışlardır. Bu durum, özellikle "Türk" kelimesinin "yabancı, uzak, ulaşılmaz" anlamında kullanıldığı şiirlerde görülür. Sevgiliyi "Türk" olarak adlandırmak, onun çekici ama zalim, nazlı ama etkileyici olduğunu ifade eden mecazî bir kullanımdır. Bu kullanım, Divan şiirinin genel soyutlama ve idealize etme geleneğiyle uyumludur.

Divan şiirinde Türk, her ne kadar soyutlamalarla ve idealize edilmiş temalarla işlenmiş olsa da, yerli unsurların varlığı ve Osmanlı Türk kimliğinin izleri, bu edebiyat türünde açıkça görülmektedir. Şairler, Türklerin savaşçı, cesur ve fedakâr yönlerini ön plana çıkarmış, aynı zamanda sevgiliyi de ulaşılmaz bir güzellik sembolü olarak resmetmişlerdir. Arap ve İran şairlerine bu *endamlı ve zarîf savaşçı Türk güzellerinin* en fazla çekik gözleri tesir etmiş, bunları onların silahları kadar kalbe işleyici bulmuşlardır. Bu çekik gözlerin yan bakışı ile kılıç veya hançer arasında benzeşim münasebeti kurmuşlardır (Akün 1994: 417-418).

Bazı beyitlerde Türk tipi olumsuz anlamda kullanılmasına rağmen, Türk'ün genellikle *cesur, yiğit ve savaşçı* gibi anlamları öne çıkarılarak kullanılmıştır. Divan şiirinde standart sevgili tipi, genellikle *erişilmez, cefakâr ve zalim* bir figür olarak ele alınmıştır. Sevgilinin güzelliği, "*büt*" (*put*), "*cennet hûrisi*" ve "*afet-i devran*" gibi sıfatla anılırken, sevgili genellikle *nazik, alımlı ve ulaşılmaz* özellikleriyle idealize edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ak, Coşkun (2006), *Muhibbî Divanı I-II İzahlı Metin Kanunî Sultan Süleyman*, Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları.
- Akdoğan, Yaşar, *Ahmedî Divân*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78357/ahmedi-divani.html>, (E.T: 2024).

- Akün, Ö. F., (1994), “Divan Edebiyatı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.IX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akkuş, Metin (2018), *Nefî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 2023).
- Aksoyak, İ. Hakkı (2018), Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı [https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695, gelibolulu mustafa-ali-divanipdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0) (Erişim Tarihi: 15.03.2021).
- Armutlu, Sadık (2020), “Fars Şiirinde Türk Kelimesine Yüklenen Anlamlar”, *Doğu Esintileri* (12), (s. 51-90).
- Ayan, Hüseyin (2002), *Nesîmî Hayatı Edebi Kişiliği Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni I*. Ankara: TTK Basım Evi.
- Ayan Hüseyin (1981), *Cevrî Hayâtı Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Aydemir, Yaşar (2000), *Behiştî Dîvânı*, Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Babacan, İsrail (2007), “XIX. Asır Osmanlı Edebiyatı’nda Milliyetçilik Düşüncesinin Gelişimi ve Şebinkarahisar’lı Abdî Bey’in Türklükle İlgili Bir Manzûmesi”, *Karadeniz Araştırmaları*. 12 (Kış): 1-14.
- Bıçak, Nihal (2023), “Klasik Şiirde Övülen ve Kötülenen Türk Tipi”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, C9, S. 4, (s. 641-663).
- Çavuşoğlu, Mehmed (1971), *Necâfî Bey Divanının Tahlili*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Doğan, Muhammet Nur (2014), *Fâtih Dîvânı ve Şerhi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Durmuş, İlhami (2017), “Türk Adının Ortaya Çıkışı, Anlamı ve Yayılışı”, *Akademik Bakış Dergisi*, 10 (20): 37-47.
- Durukoğlu, Salim - Güler Hilal (2018), “Türkçe ile Türk Düşmanlığı -Türk Şiiri Örneği”, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKCLAD)*, C. 2, S. 1, (s. 280-300).
- Ergin, Muharrem (1981), *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Günay, Umay (2010), *Türklerin Tarihi -geçmişten geleceğe-*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İnalcık, Halil (2022), *Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*, İstanbul: Kronik Yay.
- İsen, Mustafa- Kurnaz, Cemal (1990), *Şeyhî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kalkışım, Muhsin (1994), *Şeyh Galib Divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Kanar, Mehmet (2011), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları.
- Karaismailoğlu, Adnan (2002), “İslâmiyet Sonrasında İlk Farsça Şiirlerde Türkler”, *Türkler Ansiklopedisi*, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kartal, Ahmet (2016), *Türk-Fars Edebi İlişkileri, Hakikate Düşen Gölge*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Kaya, Bayram Ali (2017), *Azmizâde Hâletî Dîvânı*, [https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159, azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0) (Erişim Tarihi: 2024).
- Köksal, M. F (2006), “Divan Şiirinde Türk”, *Journal of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları (Prof. Dr. Orhan Okay Hatıra Sayısı)*, C. 30, Hatıra Sayısı, ss.231-269.
- Kurnaz, Cemal (1996), *Hayalî Bey Divanının Tahlili*, 2. baskı, İstanbul: MEB Yayınları.
- Küçük, Sabahattin (1994), *Bâkî Dîvânı, Tenkitli Basım*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Levend, A. S., (2015), *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Macit, Muhsin (2017), *Hatâyî Dîvânı*. http://ekitap.yek.gov.tr/urun/hatayi-divani_624.aspx (Erişim Tarihi: 2025).
- Nâzik, Sıtkı (2018), “Klasik Şiirde Türk Güzeli”, *Türk Dünyası / Turkish World, Dil ve Edebiyat Dergisi / Journal of Language and Literature*, Sayı/Issue: 45 (Bahar-Spring).
- Okuyucu, Cihan (2011), *Divan Edebiyatı Estetiği*, İstanbul: Kapı Yayınları.

- Onay, Ahmet Talât (2014), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. hzl. Cemal Kurnaz. Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.
- Sefercioğlu, Mustafa Nejat (2001), *Nev'î Divanının Tahlili*, 2. baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihad (2004), *Şeyhî Divanını Tetkik*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihat (1992), *Ahmed Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Tepe, Serap Betül (trhz), *Divan Şiirinde Türkler*, https://xn--trkoloji-65a.com/?page_id=2185,
- Taşagıl, Ahmet (2012), “Türk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 41, İstanbul, s. 467-474.
- Tolasa, Harun (2001), *Ahmet Paşanın Şiir Dünyası*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Üzgör, Tahir (1991), *Fehîm-i Kadim Hayatı Sanatı Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Zavotçu, Gencay (2013), *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, İstanbul: Kesit Yayınları.